

2. ÜNİTE :

TÜRKLERDE TOPLUM

A) İLK TÜRK DEVLETLERİNDE TOPLUM

2.1. İlk Türk Devletlerinde Toplumsal Yapının Özellikleri

- İlk Türk devletlerinin yaşadıkları coğrafyalarda karasal iklim hüküm sürdüğü için bu coğrafyalar insan yaşamı açısından zor bölgelerdi.
- Temel geçim kaynakları hayvancılık olan ilk Türk toplumları, bu zor coğrafya koşulları yüzünden konargöçer hayat tarzını benimsemişlerdir.
- İlk Türk toplumlarında sınıfsal bir tabakalaşma olmamıştır.
- Yetenekli olan kişiler, herhangi bir ayırım yapılmadan devletin önemli noktalarında görev almışlar ve kağanlar halkı için çalışmayı övünç kaynağı olarak görmüşlerdir.
- Türklerde toplum yapısı oğuş (aile) urug (aileler birliği) boy (kabile) budun (millet, halk) ve il (devlet) den oluşmuştur.
- İlk Türk toplumlarında aileye büyük önem verilmiş, aile devletin temeli olarak kabul edilmiştir.
- Aile reisi olan babanın yöneticilik, koruyuculuk ve merhametli davranma gibi özellikleri devletle özdeşleştirilerek devlete devlet baba denilmiştir.
- Türklerde babaya ata, kang; anneye ana, ög diye hitap edilir, erkek çocuklara oğul, kız çocuklarına ise kız denilirdi.
- Ailenin her türlü faaliyetlerinde iş bölümüne gidilir; anne, ailede babadan hemen sonra gelirdi.
- Erkek evlatların yetişmesinde baba, kız evlatların yetişmesinde de anne ön plana çıkardı.
- Kadınlar sadece ev işleriyle uğraşmaz, ailenin bütün faaliyetlerine katılırlardı.
- Türklerde erkek çocuk, "Ocağı tütürecek kişi" olarak görülürdü.
- Evlenecek kıza, kelin (gelin), oğlana ise küdegü (güvey) denilirdi.
- Türklerde tek eşlilik esastı ve genellikle akraba dışında biriyle evlilik tercih edilirdi.
- Evlenmede kız ile oğlan anlaşmış olsalar bile, arkucu veya savcı denen aracılardan iki tarafı da ikna etmesinden sonra aile kızı isterdi.
- Evlenmede kızın rızası alınır. Bu rıza sembolik olarak kızın mendil vermesinden anlaşılırdı. Kızın rızası alındıktan sonra, kalın antlaşması ve söz kesimi hediyeleri ile birlikte nişan gerçekleşmiş olurdu.
- Gelin, baba evinden çıkarken en güzel giysisini (gelinlik) giyer, gelin başlığı takardı.
- Ayrıca gelinin yüzüne didek (duvak) örtülürdü. Gelin evden ayrılırken baba ocağına saygı gösterir, gelin indirmede saç geleneği uygulanırdı.
- Bu gelenekte gelinin atının kuyruğuna ve yelesine kırmızı serpilir, başına da buğday, darı ve para saçılırdı.

- Türklerin yaşadığı coğrafya ve o bölgenin özelliklerinden kaynaklanan ağır hayat şartları, Türklerin inançlarının şekillenmesinde de etkili olmuştur.
- Yağmur, kar, fırtına ve şimşek gibi doğa olayları, Türkleri ister istemez hayatlarını etkileyen kudretin kaynağına yöneltmiştir.
- Gökyüzünün hayatlarında belirleyici bir rol oynadığını fark eden Türkler, Gök Tanrı inancına yönelmiş, bu inançta hem maddi bir gökyüzünden hem de yüce bir yaratıcının varlığından söz etmişlerdir.
- Türklerde ilk zamanlarda bile tek Tanrı inancı hâkim olmuştur.
- Türkler Tanrı'yı eşi benzeri olmayan ve insanlara hükmeden yüce bir varlık olarak görmüşlerdir. Çünkü Türkler için Tanrı, aynı zamanda siyasi iktidarın da meşrutiyet kaynağıydı.
- Gök Tanrı inancında din adamları diye ayrı bir sınıf yoktu.
- Yalnız mistik güçlerinin olduğuna inanılan ve adına kam denilen bilge insanlar vardı.
- İlk Türk toplumunda can ve ruh kavramı tin sözüyle ifade edilmiştir.
- Ölen kişi iyi biriye uçmağ'a (cennet) gittiğine, kötü biriye tamuğ'a (cehennem) gittiğine inanılırdı.
- Türklerde cenaze törenlerine yuğ denilirdi.
- Eski Türkler hayvan eti, bitkiler ve tarım ürünleriyle beslenir, en çok da et tüketirlerdi.
- Bu yiyeceklerle birlikte sütlü darı, peynir, yoğurt, yağ vb. yemekler, konargöçer hayatın vazgeçilmez yiyecekleri arasında yer alırdı.
- Türkler üzümü çok sever, borluk adını verdikleri bahçelerde üzüm yetiştirirlerdi. İçecek olarak da kırmızı tercih edilirdi.
- İlk Türk devletlerinde elbiseye, ton (don) denilirdi. Konargöçer hayatta giyim eşyaları genellikle kuzu, koyun, sığır ve tilki derisinden yapılırdı.
- Giyim eşyaları konusunda koyun, keçi ve deve yününden de yararlanılırdı.
- Türkler ayrıca bez dokur, giyecek için kendir yetiştirir, yünlü kumaş ve keçeden giyecek yaparlardı.
- Konargöçer yaşamda pantolon ve ceket önemli giysilerdendi.
- Türkler ayaklarına deriden yapılmış çizme veya çaruk (çarık) giyer, başlarına börk denilen şapka takarlardı.

B) İLK TÜRK İSLAM DEVLETLERİNDE TOPLUM

2.2. İlk Türk İslam Devletlerinde Toplumsal Yapının Özellikleri

- İlk Türk İslam devletlerinde toplum İslamiyet'in etkisiyle yeniden şekillenmiş, bu dönemde şehir hayatı yaygınlaşmış, giyim ve kuşamda pek değişiklik olmamıştır.
- Bu dönemde Türklerin büyük bir kısmı yerleşik hayata geçmiş, bunun sonucunda tarımsal faaliyetler çeşitlenerek artmış ve önem kazanmıştır.
- İslamiyet öncesi Türk toplumunda gündelik yaşamın işleyişini töre belirlerken, İslamiyet'in etkisiyle töre kurallarının yanında İslami gelenek ve görenekler de etkili olmaya başlamıştır.
- İlk Türk Devletlerinde olduğu gibi Türk İslam devletlerinde de bir sosyal tabakalaşma görülmemiştir.

- İlk Türk İslam Devletlerinde boy teşkilatlanması devam etmiş, yaşayış şekillerine göre halk; şehirliler, köylüler ve göçebeler olarak çeşitli gruplara ayrılmıştır.
- Türk İslam toplumunda, İslamiyet öncesi Türk toplumlarında olduğu gibi pederşahi (ataerkil) aile yapısı görülmektedir.
- Ailenin önemi ilk Türklerde olduğu gibi devam etmiş, kadına büyük önem verilmiş, kadınlar gerek toplumsal hayatta ve gerekse devlet işlerinde önemli görevler üstlenmişlerdir.
- Türk İslam devletlerinde babalar için ata, anneler için de ana kelimeleri kullanılmıştır.
- Türk İslam toplumunda çok eşle evlilik yaygın değildi ve kadın, eşyle aynı haklara sahipti.
- Türklerin Müslüman olmadan önceki giyim tarzları ile Müslüman olduktan sonraki giyim tarzları arasında büyük bir değişiklik olmamıştır.
- Türk giyim eşyaları arasında börk, kaftan, hırka, gömlek, şalvar ve çizme vardı.
- Türkler, kırmızı ve yeşil ağırlıklı renkleri tercih ederler, kumaş olarak da pamuk, yün, ipek ve kürk kullanırlardı.
- Kadınlar bol elbiseleri, erkekler ise vücuda yapışık dar kıyafetleri tercih ederler, başlarına da çene altından bağlanan kırmızı bir börk giyerlerdi.
- Türklerin giyim kuşam kültüründe takıların önemli bir yeri vardı. Türk kadınları inci, gümüş ve altın küpeler ile gerdanlık, bilezik ve yüzük gibi takıları kullanmışlardır.
- Türk İslam devletlerinin gündelik hayatlarında eğlence ve spora da yer verilir, dinî bayramlarda, festivallerde ve özel günlerde eğlence ve ziyafetler düzenlenirdi.
- Türk İslam devletleri, fethettikleri topraklarda yaşayan yerel halkın hayat tarzına müdahalede bulunmamış, toprakları üstündeki bütün unsurlara eşit şekilde davranmışlardır.
- Karahanlılar İslam dinini kabul ettikten sonra bu devleti kuran ailenin kızları terken unvanını kullanmıştır.
- Terkenlerin kendi görevlileri, ordusu ve divanları vardı.
- Türkiye Selçukluları'nda bir kadın örgütlenmesi olarak Bacıyan-ı Rum adı verilen teşkilat göze çarpar.
- Kadınların üretimde ve sosyal yaşamda örgütlenmesini sağlayan bu teşkilatın kurucusu, Ahiliğin kurucusu Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı'dır.

C) OSMANLI DEVLETİ'NDE TOPLUM

2.3. Osmanlı Devleti'ndeki Toplumsal Yapı

- Osmanlı Devleti'nde toplum, önceki Türk devletlerinde olduğu gibi yönetenler ve yönetilenler olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. Bu ayırım da görev dağılımından kaynaklanmıştır.
- Osmanlı Devleti toplum içerisindeki farklılıklara saygı gösterdiği için Osmanlı'da sosyal sınıf ayrımı ve tabakalaşma meydana gelmemiştir.
- Burada yaşayan farklı toplulukların siyasal ve sosyal konumları, kendi din ve mezhep esaslarına göre şekillenmiştir.
- Böylece farklı inançtaki insanların kendi inançları doğrultusunda yaşamalarına imkân sağlanmış, uygulanan bu sisteme de millet sistemi denilmiştir.

- Osmanlı Devleti, fethettiği coğrafyalarda iskân (yerleştirme) ve istimâlet (hoşgörü) siyaseti uygulayarak o bölgelerin İslamlaşmasını ve Türkleşmesini sağlamıştır.
- Osmanlı halkı, kurdukları vakıflarla ihtiyacı olan insanlara karşılıksız olarak yardım etmiş, hayvanların bile aç kalmaması için vakıflar kurmuştur.
- Vakıfların hayrat ve akarat olmak üzere iki önemli unsuru vardı. Doğrudan hizmet sunan vakıf bina ve kurumlarına hayrat, bu kurumların ebedî olarak yaşaması ve topluma hizmet sunabilmesi için vakfedilen gelir kaynaklarına da akarat denilirdi.
- Vakıflar tarafından yapımı gerçekleştirilen cami, mescit, dârüşşifa (hastane), medrese, mektep, zaviye, imaret, sebil, çeşme, hamam ve han gibi yapılar ile bu yapılar topluluğunun tamamından oluşan külliyeler kurularak bir bölgenin fiziki ve sosyal alt yapısı tamamlanmıştır.
- Vakfın işleyişi şerî hukuk kurullarına göre düzenlenir ve vakıf idareleri devlet tarafından teftiş edilirdi.
- Vakıfları kadılar teftiş eder, bu yetkiye de nezaret denilirdi.
- Vakıf hukukuna göre bir kişi vakıf eser için harcadığı parayı geri alamaz ve bağışladığı mal üzerinde mülkiyet hakkı iddia edemezdi.
- Vakıf malı satılamaz ve miras bırakılamazdı.
- Bîmaristan, İslam dünyasında klasik hastanelerin genel adıdır.
- Osmanlılarda hastaneler için daha çok darüssıhha, şifahane, bimarhane, tımarhane ve dârüşşifa (şifa bulunan yer) kelimeleri kullanılmış, bîmaristanlarda diğer hastalarla birlikte akıl hastaları da tedavi edilmiştir.
- İlk modern sivil Osmanlı hastanesi Sultan Abdülmecit'in annesi Bezmi Âlem Valide Sultan tarafından 1843 yılında yaptırılmıştır.
- 1899'da da ilk modern çocuk hastanesi olarak Hamidiye (Şişli) Etfal Hastanesi açılmıştır.
- İlk Türkler gibi misafirperver olan Osmanlılar yardımlaşmaya önem vermişler, bunun sonucu olarak da Osmanlılardaki komşuluk ilişkileri gelişmiştir.
- Osmanlı Dönemi'nde dinî bayramlar, geleneksel şenlikler ve Amin Alayı gibi özel günler, mahalle hayatının durağanlığına hareketlilik getirmiştir.
- Çocukların okula başladıkları gün yapılan törene Amin Alayı denmiş, bu törende mahallenin hocası tarafından dualar okunmuş ve davetlilere ikramlarda bulunulmuştur.

2.4. Tanzimat Sonrası Osmanlı Toplumu

- Tanzimat Dönemi'nde, büyük şehirlerde yaşayan Osmanlı halkı arasında Batılı yaşam tarzının etkileri görülmeye başlanmış, bu dönemde eski kültür ile yeni kültür arasında âdeta gelgitler yaşanmıştır.
- İstanbul gibi büyük şehirlerde insanlar geleneksel çizgilerinden uzaklaşıp mağaza, kafeterya, pastane, restoran, otel ve apartman hayatıyla tanışmaya başlamıştır.
- Yaşanan bu tüketim zevki ve sefasıyla bambaşka bir insan ve toplum modeli ortaya çıkmıştır.
- Bu yeni hayat tarzında ahşap konaklar, Avrupa mobilyası ve alafranga sofrası, insanların hayatında yer almaya başlamıştır.
- Kadınlar sosyal hayatın içinde yer almaya başlamış, yabancı gazete, dergi, roman ve makale okumak moda olmuştur.

- Bu dönem Osmanlı toplumunda sarığın yerine fes, kaftanın yerine de setre pantolon tercih edilmiştir. Bunların yanına abartılı Batı tarzında ceket, gömlek, mintan ve pardösü de eklenmiştir.
- Kıyafetteki değişim önce sarayda başlamış, sonra maddi durumu yerinde olan aileleri ve en sonunda da halkı etkilemiştir.
- Osmanlı toplumunun bir kısmı Avrupa mutfağından etkilenmiş, Tanzimat'tan sonra yer sofrasını terk ederek masada yemek yemeye, kaşığı yanında çatal ve bıçak kullanmaya başlamıştır.
- Daha önce kullanılan kap kakac yerine porselen sofr takımları tercih edilmiş, pilav, pelte, çorba, börek ve tatlı gibi temel yemeklerin sıradan tabakları olan kâse ve sahanın yanında balık, salata ve patates gibi yemekler için ayrı alafranga (Avrupai) tabaklar alınmaya başlamıştır.
- Tanzimat Dönemi'nden sonra Osmanlı mutfağına soslar, et suları, rozbif, biftek, bazı et yemekleri, bisküviler, tartlar, pastalar, garnitürler ve konserve eklenmiştir.
- Dârüleytam, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşında kimsesiz kalan çocukları barındırmak ve onları meslek sahibi yapmak amacıyla 1914 yılında kurulmuştur.

Ç) MEŞRUTİYET VE CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE TOPLUM

2.5. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi'nde Toplumsal Yapıdaki Değişim

- Osmanlı toplumu, Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşuyordu.
- Gayrimüslimler, Tanzimat Dönemi'nde elde ettikleri hakları Meşrutiyet Dönemi'nde de korumuşlardır.
- Meşrutiyet Dönemi'nde kabul edilen Kanun-i Esasi ile, Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün unsurlar fark gözetmeksizin Osmanlı olarak ifade edilmiştir.
- Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la birlikte başlayan kadın erkek eşitliği konusundaki tartışmalar, Meşrutiyet Dönemi'nde de devam etmiştir.
- Cevdet Paşa'nın kızı Aliye Hanım, kadın konusunu işlediği Nisvanı İslam (İslam kadını) adlı eserinde, döneme ait önemli bilgiler vermiştir.
- Cumhuriyet Dönemi'nde çıkarılan Medenî Kanun ile kadın erkek eşitliği konusunda önemli bir adım atılmıştır.
- Türklerde anayasalcılığın başlangıcı Tanzimat Fermanı'nın ilanı olarak kabul edilse de ilk anayasal süreç 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile başlamıştır.
- Daha sonra yeni Türk Devleti'nin anayasası olan 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye) kabul edilmiş ve nihayet Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 Anayasası ile bu süreç devam etmiştir.
- Bu üç anayasa ile Müslüman ve gayrimüslim bütün vatandaşların hakları anayasal güvence altına alınmıştır.

Hilâl-i Ahmer'den Türk Kızılayı'na

- 1868 tarihinde "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" ismiyle kurulan bu topluluk, 1877 yılında Osmanlı Hilâl-i Ahmer adını almıştır.
- 1923 yılında Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti, son olarak da 1935 tarihinde Türkiye Kızılay Cemiyeti ismini almıştır.
- Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşı döneminde önemli çalışmalarda bulunmuştur.

- Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde erkekler kadar kadınlar da önemli görevler üstlenmişlerdir.

Türklerde Anayasal Hareketler ve Vatandaşlık Olgusu

- Türklerde ilk anayasal süreç 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile başlamıştır.

- 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye) ve Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 Anayasası ile bu süreç devam etmiştir.

- Bu üç anayasayla Müslüman ve gayrimüslim bütün vatandaşların hakları anayasal güvence altına alınmıştır.